

Sismik Bakış

Hasan Cem Çal

24.02.2023

6 Şubat depreminin televizyonlara yansıma şekli fecaatı. Etkisi depremin kendisiyle karşılaştırılamayacak olsa da, zihinlerde bir tür deprem etkisi yaratan, absürt, ne idiğı belirsiz, varlık amacı meçhul, yersiz görüntülere şahit olundu; gereksiz, kifayetsiz ve yer yer anlamsız söylemler her kesime duyuruldu. Depremin kavranışına yeni neredeyse hiçbir şey eklemeyen ve depremzedelere hiçbir yararı dokunmayan ifadeler art arda dizildi. Bunun nedeni ise depreme dair bilgi akışını yönetip yönlendirmektir.

Depremin üçüncü gününde (8 Şubat) Twitter’a erişimin kesilmesinin ve Twitter’da gerçekleşen bant daraltmanın nedeni, yardımlaşma, haberleşme ve tabii ki bilgilendirme amacıyla kullanılan bu mecraı kullanılmaz hâle getirmek, işlevsiz kılmak değildi yalnızca. Ayrıca ve daha önemlisi, depreme dair algıyı (ve tabii ki duyguyu) koşullamaktı. Koşullayıcı ise pek tabii televizyondur. Depremi salt izlenen, seyredilen, pasifçe görülen, diyelim ki “şahit olunan” bir şey hâline getiren televizyon.

Twitter’ın basbayağı engellenmesiyle birlikte, alternatif tek erimi yüksek “haber kaynağı” olan televizyon, depreme dair gelişmelere ulaşım sağlanan yegâne mecra hâlini aldı ki bu, Türkiye şartlarında kaçınılmazdır. Türkiye’nin mevcut medya kültürünün başat olarak televizüel oluşu bunun ana nedenidir kuşkusuz. Televizyonu medya tüketiminin

hâlâ baskın bir parçası olarak resmen muhafaza ve kısmen müdaafa eden bir kültürden söz ediyoruz. Dolayısıyla, daha önce de gündeme gelen sosyal medya kısıtlamalarını sadece bilgiye erişimin kesilmesine değil, ayrıca bilginin koşullanmasına dönük bir “müdahale” olarak görmek lazım. Kamusal iletişimin sağlandığı, sağlanmak zorunda kalındığı, bilginin bir arada, birlikte üretildiği, denetlendiği ve tabii ki onaylandığı, teyit edildiği alana girişin engellenmesi, bu koşullamanın başlangıcıdır.

Televizyon depreme dair bilgiyi nasıl koşulladı? Öncelikle, depremle ilintili gelişmeleri salt bilgiye indirgeyerek. Bundan kasıt, deprem hakkındaki iletişimi yalnızca tek yönlü kılmak tabii ki. Bir mecra olarak televizyon bunun için biçilmiş kaftandı açıkça. Görsel-işitsel bilgiyi yalnızca tek yönlü yansıtan yani vericiden alıcıya doğru aktaran, bir geri bildirim şansını en iyi hâlde pek kontrollü, en kötü hâlde ise tamamen imkânsız kılan bir araç olduğundan, televizyonun depreme dair bilgiyi “yansıtmak” için kullanılması kültürel olduğu kadar yapısal olarak da bir raslantı değildir (Sonuçta, televizyona kamusal erişim yalnızca telefon yoluyla gerçekleştirilir ki bu da fazlasıyla kontrol edilen bir erişim yoludur, dolayısıyla da tercih edilmez). Böylece (yani televizyonun asli “iletişim aracı” hâline getirilişiyle) kısa süre de olsa bilginin etkileşimli bir hâl alması engellenmiş

oldu. Ve kamu iletişiminin köküne (tekrar) kibrit suyu döküldü. Artık herkes depreme seyirciydi. Yalnızca metaforik anlamda değil, reel anlamda da.

İkinci veçhe ise birinciye bağlanır: İletişim tek yönlü bir hâl aldığıında, size iletilenle yetinmek ve bu iletiden bir anlam çekip çıkarmak zorunda kalırsınız. Olup bitenler karşısında gözünüzü kapayıp kulağınızı tıkayamayacağınız için, ne görüp duyuyorsanız, onu olan bitenin kendisi sanmaya meyilli bir hâl alırsınız. Aksi hâlde ise çıldırırınız. Televizyon bize gösterdiği, duyurduğu neydi? Ağırlıklı olarak analizler. Gerek geriye, gerekse de ileriye (ama pek de şimdiye değil) dönük bir sürü analiz. Pekâlâ, analiz ne zaman yapılır? Bir şeyler olup bittiğinde. Bir şeyler olup bitmiş miydi peki? Cevap: Hayır! Dolayısıyla bunlar birer analiz değildi. Daha ziyade oyalamaydı, dikkat dağıtmaydı. Bilinçli veya bilinçsiz, süregiden depremin ve etkilerinin medyatik (ve kısmen organize) bir telkin yoluyla soğurulmasıydı. Enkaz altında binlerce kişi sıkışmış hâldeyken ve artçılar sürerken, depremin neden ve nasıl gerçekleştiği bir konu olamaz, olmamalıdır. Oluyorsa bu bir yargıdır; söylemdir. Depreme dair bir şey söyler ki o da şudur: “Deprem bitmiştir.”

Televizyondaki bu tip “program”larda ve benzerlerinde programlanan, depremin ta kendisiydi. Görsel-işitsel ama her şeyden evvel zihinsel olarak

programlanan bir depremde bu. Programlandı, türlü şekilde. Yalnızca analizler yoluyla da değil, ayrıca spiker sunumları, muhabir aktarımları ve “uzman” yorumlarıyla da. Böylece depreme dair “görüş”ler üssel bir şekilde çoğaldı, fakat bu konuda yapılabilecek bir şeyin olmadığı da görülüp duyulanda eşzamanlı olarak onandı. Sonuçta televizyon yalnızca “heyecan dolu bekleyiş”leri ve “mucize”leri yansıtmakla yetindi ki yapabileceği başka bir şey de –“fitrat”ı itibarıyla– yoktu. Böylelikle sahadaki bekleme, hanedeki beklemeye dönüştü. Televizyon seyircisinin çaresizliği, “kader”ine terk edilmiş on binlerinkinden farksızdı. Televizyon ekranının yüzeyi sanal bir enkaz hâlini aldı.

Sosyal medya yaşağının bir günden az bir süreyi kapsaması durumun vahametini hiçbir şekilde azaltmaz. Bilgi akışındaki birkaç saatlik kesinti bile, bilgilenme istencini bir başka kanala bağlayıp kilitlemek için yeterlidir (Nasıl ki kesif bir açlık anında ne yenileceği düşünülmez, mutlak bir kriz anında da “haber kanalı” önemini yitirir ama olan –medyatik tesir ya da elektro kancalama– çoktan olup bitmiştir). Söz konusu olan, belirli bir süreliğine “televizyona yöneliş” değildi. Twitter’ın yeniden etkin bir hâl almasıyla birlikte televizyon bazlı *post*’lardaki artış, bunu kanıtlar nitelikteydi. Habertürk’teki yuvanlık masa sohbetlerinden CNN Türk’teki deprem-

den sağ kurtulanların (enkaz altında kalış sürelerine göre) listelenişine (ki bu CNN Türk’ü alenen 4chan’laştırmış bir “program stratejisi”dir), televizyondaki tüm uçukluk sosyal medyaya yağmaya, yığılmaya başladı. Ve söz konusu edilenler de pek tabii bunlar oldu. Bilgi alışverişı dedikoduya ve laf dalaşına evrildi. Bu açıdan televizüel içerik, sosyal medyayı enfekte eden bir virüstü. Depremi kritik değil sansasyonel bir hâl almasına mahal verdi. Depremi bir eğlenceye çevirdi.

Neil Postman vakti zamanında televizyonun tehlikesinin bize hep eğlenceli bir şeyler göstermesinde değil, her şeyi eğlenceli bir şekilde göstermesinde olduğunu söylemişti (*Televizyon: Öldüren Eğlence*). Bu söz doğruluğunu hiç mi hiç yitirmemiştir. Tabii ki bu bağlamda eğlence, basit ve kaba eğlence yani gülmece, güldürmece vesaire değildir. Daha ziyade, görülüp duyulan şeyin “hoşnutluk verici sunumu”dur. Basitçe televizüel yollarla sağlanan “gösteri”dir [spectacle]. Peki, bu ne demektir? Görülüp duyulanın bariz ağırlığının hafifletilmesi, sertliğinin yumuşatılmasıdır. Dayanılmazın, katlanılmazın dayanılır, katlanılır kılınmasıdır. Bu hâli sağlayacak, bunu mümkün kılacak stratejilerin tamamıdır. Haber jeneriklerine eklenen epik, dramatik ve örtük olarak sarkastik (örneğin depremzedelerin feryat seslerinin kolaşlanması) müzikler, bunun en sarıh ve bir

o kadar sakil örneğidir. Yunan televizyonunda çalan, yankılanan Türkçe şarkının yaratmış olduğu sözde barışçıl heyecan ve kesinkes zamansız tartışma ortamı da, diğer taraftan, bu durumu içler acısı bir şekilde ama çok iyi örnekler. Bu ve benzeri örneklerde mesele, izleyicinin görüp duyduğu şey vasıtasıyla yaşadığı duygunun üzüntüye mi yoksa mutluluğa mı yakın olduğu değildir. Gösteri böyle çalışmaz, hiçbir zaman da çalışmamıştır. Gösteri, daha ziyade, üzüntünün de mutluluğun da görsel-işitsel bir “şey” hâline getirilmesiyle, paketlenmesiyle, diyelim ki tüm duyguların belirli bir mesafeden yaşanmasıyla, kısacası ruh hâlinin ince ayarının yapılmasıyla, medyatik olarak koşullanmasıyla, hatta şartlanmasıyla mümkün olur (Bu süreçte *Survivor*’da gerçekleşen toplu ağlama nöbeti ise bu durumun en aşırı örneğidir; televizüel bir ekstrem spor olarak psödo-ağlama...). (Bu anlamda gösteri tüketmek için vardır; görünür kıldığı olayı görünür kılma biçimiyle soğurur, tüketir. Televizyonda olay –Jean Baudrillard’ın “Terörizmin Mantığı”nda dediği gibi– bir imge-olaydır ki bu da “gösterileştirme”yle mümkün olur.) Bu deprem söz konusu olduğunda da olan buydu. Ham hâliyle de yeterince vurucu, kırıcı, üzücü, insanı çileden, zıvanadan çıkaran şeyler neden montajlanır, kolajlanır? Bu şeyler hakkında düşünülmesin diye. Gişe rekortmeni filmler gibi izlensinler diye. Bir şovdan farksız

olsunlar diye. “Eğlenin diye.” Unutuldukça hatırlatılmalı: Estetiğin etikten kopuk olduğunu yalnızca bir medya patronu söyler.

Öte yandan, bu estetiği “kötü” olarak da nitelendirmemek gerekir. Bu, yavan bir varsayımdır. Kötü bile hâlâ fazla kayıtlı, fazla muhatap, hitabeti fazla açık, nettir. Bu estetik kötücül değil kayıtsızdı. Kayıtsızlığın estetiği idi bu. Ve yalnızca “müzik kullanımı”yla ya da görüntülerin ve seslerin “montaj biçimi”yle de ilgisi yoktu. Çok ekranlı yorum programları, bu programların yapılanış biçimi, bu biçimin analizi, gerekli örneği sunar. Bu programalarda konuşanlar dırdırlarıyla, gevezelikleriyle, zevzeklikle kafa ütülemekle kalmadı yalnızca, ama ekran sal bir tertibatın parçası olma ve bu yolla da bir mesaj iletme işlevini üstlendi. Deprem bölgelerinin görüntülerini kuşatan ekranlar yani bu ekranlarda konuşan kafalar, bu kafaların ekrana yayılış, ekranda konumlanış biçimi depremin alınlanışını tanımladı ki bu, bu kafaların söylemleriyle yapıp ettikleri şeyin, enformatik manipülasyonun televizyon yüzeyindeki mimiklenişinden başka bir şey değildir. Deprem, ekranın “kayda değer” bir bölümünü kaplamak vasfıyla ayrıcalıklandırıldı böylece. Ve tek ayrıcalığa da buydu. Bir “konu” olmak, televizüel bir “ihtilaf konusu”na indirgenmek, o kadar.

Peki, bu “görece büyük” ekranlarda olan biten neydi? Hiçbir şey mi? Tabii ki hayır. Televizyonda hiçbir şeyin olup bitmemesi çekilemeyeceğinden, bir şeylerin olup bitmesi gerekir. Ve olup biten, “heycanlılık”la nitelenmelidir. Bu bir tartışma olabilir, bir kavga olabilir, sıradışı bir vaka olabilir, ama o ya da bu şekilde “izlemeye değer” bir şey olmalıdır. Deprem de böyle bir şeydir. Nitekim bu deprem de öyleydi. Deprem bölgesine, enkaz alanına, depremin yaşandığı şehirlerin gündelik hayatına kesintisiz, filtresiz, yorumsuz bir bakış asla atılmadı. Basitçe, deprem rahat bırakılmadı. Televizüel yollarla sürekli taciz edildi. Bunun nedeni ise genel itibarıyla depremin gerçekleştiği bu yerlerde “izlenesi” hiçbir şey olmamasıydı (Zaten depremin gerçekleştiği günden itibaren ana tema da saatlerce ve hatta günlerce bu yerlerde bir şeyin olamamış olmasıydı). Hiçbir şey. O nedenle, uzun bir süre yerel ve yerel, ahvali olduğu gibi yansıtan tek bir kayıda şahit olunmadı. Taş, toprak ve moloz, televizüel bir materyal olarak kullanışsızdır. Materyal kullanışsızsa (ortada bir sansasyon olduğundan ama bu sansasyonun sansasyonel sunumu imkân dahilinde olmadığından) onu imlemek gerekir ki muhabir, böyle anlarda bu işlevi görür. Sessiz yerleri sesiyle kaplar, “görme şansı” bulduklarını aktarır ve “sessizliğin sesi” olduğu iddiasındadır (ve genelde çok yorgun olsa da hep *pre-*

sentable'dır). Ama asıl yaptığı, olağanüstü bir ses çıkardıktan sonra sessizliğe gömülen ve ancak bu sessizlikte kavranabilir olan bu muazzam arkitektonik yığını kendi payına algılanamaz kılmaktır. Ve olup bitenler hız aldıkça, en amiyane tabirle heyecanlandıkça, görevi spikerlere, sunuculara devreder, bırakır. Aktarımın yerini yorum alır böylece. Ve felaket hermenötiği başlar.

Son kertede televizyondan yansıyan –artık herkesin malumu– yalnızca “iş başında” olunan alanların “canlı kayıt”larıydı. Ve bunlar “başarı”ların kayıtları olmalıydı. Başarı ise –yine herkesin malumu– her daim ve şartta devletin başarısıdır. Dolayısıyla, bilinçli olarak (ya da daha kötüsü, “üstünü örtme” bir şartlı refleks hâline geldiğinden, daha derin bir bilinçlilik hâlini yansıttığı söylenebilecek olan bir bilinçsizlikle) enkaz altından çıkan cansız bir beden bize neredeyse hiç gösterilmedi, duyurulmadı zira bu, “başarısızlığın resmi”ni çizmek anlamına gelecekti (Bunun “kimseyi üzmemek” için yapıldığı varsayımı naiftir). Ölümler gerçekleşmemiş miydi? Evet, gerçekleşmişti, ama sadece sayı olarak göze çarptılar. Sayıya indirgendiler, soyutlandılar ve bu şekilde “servis” edildiler. Geleneksel ve anakım medya söz konusu olduğunda ölüme kayıtsız kılmanın en bilindik yöntemi istatikleştirmedir. Bu, televizyon için de pek tabii geçerlidir. Bu

depremde de ölüme yaklaşım açısından gerçekleşen şey buydu. Televizyonda ölü görmedik, ölen de görmedik, yalnızca öldüğü haberine aldık. Nasıl mı? Sürekli artan sayılar hâlinde (Hatta enkaz altında kalış dahi sayılarla yani saatlerle ifade edilir oldu, bu hâlin hiçbir dille ifade edilemez yoğunluğu basbayağı göz ardı edildi, adamın biri çıkıp “Rekor kimde?” bile dedi). “Kim öldü?” değil, “Toplam ölü sayısı nedir?” Bir kişinin ölümü dahi dayanılmaz olduğundan, ölümü sayıya indirgemek psikolojik (ve tabii ki politik) bir zaruriyet hâlini alır. Birinin ölümü trajedidir, on binlerin ölümü ise istastik...

Kayıtsızlaşma yalnızca ölümün sayısallaştırılmasından da ileri gelmiyor tabii ki. Ayrıca depremin başarıyla kontrol altına alındığı iddiasından ve bu iddiayı destekleyecek görüntülerin ve seslerin aktarımından kaynaklanmaktaydı. Bu yolla iki şey elde edilmiş oluyor: Bir, ulusal bir kriz çıkması, bir “devrim”in patlak vermesi önleniyor ve iki, devletin ehilliği, muktedir, kadir ve mahir oluşu, her yere uzanan “yardımcı eli”nin varlığı tasdikleniyor. Birinci neden, bu görüntülerin ve seslerin yatıştırıcı bir işlev gördüğünü belirtir. Zaten olaya “el atılmış”sa, “elden gelen bu”ysa, “yapılması gereken yapılıyor”sa daha fazla endişelenmeye gerek yoktur. Böylece endişe ve dolayısıyla yardım azalır; insanın içi, vicdanı rahatlar; yüreğine su serpilir. Ama tabii ki kaygı ve ıstırapın

doruğunda, yalnızca uyuşmak adına tüketilmesi gereken tipte bir “içerik”tir bu. Dolayısıyla bir hiçtir; anlamı yoktur. Ve asıl varlık nedeni, ikincisidir. (Bir yönetim biçimi, yönetimselliğin işletiminin örnek formasyonu, “mutlak tüzel varlık” olarak) devletin hâlihazırda (yalnızca lokal değil küresel olarak) çözülmekte olan gücünü bütünlemek, ihya etmek, “devletin adını temize çıkarmak” için bir “fırsat”tı bu. Ya da daha doğrusu, bu adım daha da kirlenmemesini sağlamak için gerçekleştirilen, seferberlik kisvesi altında bir ambargoydu. Egemen devletçi hükümetin planı, programıydı. Ve tabii ki sansürüydü. Televizyonda gösterilmeyen değil, gösterilen şeydir sansür. Televizyonda sansür, kontrollüdü.

Twitter’a uygulanan yasak, ancak bu bağlamda değerlendirilirse bir anlamı haiz bir hâl alır. Sempomatik bir durumdur bu. Mesele Twitter’ın televizyondan daha “özgürlükçü” bir mecra olması değildir (Elon Musk tarafından yürütölüp yönlendirilen bir mecraya özgürlükçü demek, özgürlüğü en genel ve dolayısıyla en banal anlamıyla kavramaya eşdeğerdir). Mesele daha ziyade, bu mecraanın “kontrol dışı” işlemesidir. Yukarıdan aşağıya denetlenememesi, gerektiğinde fişinin çekilememesi ve “istihbarat”ın alternatif bir biçimde yayılmasıdır. Yasa ile yasak arasındaki meşum bağ, bu bağlamda kendini daha önce de göstermişti (Malum “sosyal medya yasası”dır söz

konusu olan). Ama artık, bu konunun yasamayla değil yargıyla ilgili olduğu açıkça biliniyor. Twitter'ın kendi payına hiçbir önemi yoktur; zira yalnızca bir araçtır o. Ehemmiyeti, imkânlı kıldığı iletişim şeklinin gerekliliğinden, etkileşimin bu şartlar altındaki elzemliğinden gelir ki bu da televizyonun ve televizyonun bağlı olduğu devlet aygıtının işleyiş şekliyle taban tabana zıttır. Onun yetersizliğinden doğar, bu yetersizliği yayar, ona bir alternatif oluşturur ve böylece yegâne yönetim belirteci olduğu iddiasındaki bir dizpozitif, varlık amacını yok sayılmış bulur. Aşağıdan yukarıya denetim, devletçe kabul edilemezdir. Hele ki bu denetim kamu tarafından atanan temsilcilerin mali özerkliğini ve maliyetten tasarrufu da şart koşuyorsa, “şirk”tir. İletişimin siyasal olmadığını yalnızca bir politikacı söyler (ve genelde de –ne hikmetse!– televizyonda, *prompter*'dan okuyarak).

Genelinde sosyal medyada, özelinde Twitter'da “yanlış bilgi”lerin yayıldığı söylemiyle de hiçbir yere varılamaz. Aynı şey on yıllar önce televizyon için söyleniyordu. Karşılaştırıldığında, televizyon ile Twitter arasında yanlış bilgi katsayısı bakımından hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla Twitter'a dair infial yaratana da bu değildir, asla da olmadı. Bilginin niteliğinin hiçbir önemi yoktur, hareket ediş şekli ise her şeydir. Depremle ilgili bilgilerin yayılma hızı, depreme dair bilgilerin karşılaştırmalı doğrulanışı, dep-

remzedelerin gereksinimlerine dönük ve yönelik çözüm bulma girişimleri, kısacası virütik ve interaktif iletişim, “yetkili”lerin canını sıkandır. Aslen hiçbir işe yaramayan ama işe yaradıkları iddiası üzerinden “iş yapan”lar, “iş zamanı” geldiğinde atıl kaldıklarında foyaları ortaya çıkacağından, kaybedecekleri şey yüklü olduğundan, kurtuluşu işlerini yapmalarına izin verilmediği iddiasında (ama aslında yalan ve iftirasında) bulur. İşte televizyon tüm bu reaksiyonun, reaksiyoner çıkışların da beşiği idi. Kritik kondisyonu bu yolla da sansasyonel kondisyona evirdi.

En büyük sansasyon ise yine televizyonda gerçekleşen, hatta televiyonun tamamıyla, entegre bir şebeke olarak, büyük t ile Televizyonla bütünleşen “bağış programı”ydı. Bu programın amacı neydi? Bağış toplamak mı? Tabii ki hayır. Bu, bir yandan asrın kara para aklama teşebbüsüydü, bir yandan da bağışın açık arttırmaya çevrilişiydi. Her bir bağışla birlikte, gittikçe artan meblağların (ve “yuvarlanan para”ların) yaratmış olduğu etki mali bir müstehcenlik hâlini aldı. Yarısından fazlası asgari maaşla geçinmeye çalışan (ama aslında borç batağında olan) bir ülkedeki vatandaşları büyülemenin bundan daha etkili (ve bayağı) bir yolu düşünülemez. Bu, depremzedeler için düzenlenmiş bir program değildi. Tam aksine, depremden ne etkilenmiş ne de etkilenebilir

vaziyette olanlara yönelikti. Kritik olanın sansasyonel soğuruluşu işte tam manasıyla budur. Bu program aynı anda hem bir reklam hem de bir şeytan çıkarmaydı. “Zengin kimse”lerin mali rüştünü ispatlaması için alan yarattı, ad ve soy adının (marka) değerini arttırmasını sağladı, ama aynı zamanda izleyicilerin tamamını da ruhen rahatlattı, bedenlen gevşetti, kimilerince akla hayale sığmayacak paraların “yardım kasası”na girdiğinin bilincini aşıladı (Bu açıdan bu programın etkisi, filantropik olmaktan çok psikosomatik bir niteliktedir). Böylece televizyon, depremi yine araçsallaştırdı. Etrafında her şeyin yeniden programlandığı bir şey kıldı.

Bu, kelimenin en teknik anlamıyla programlanmış bir depremdir. Kendisi programlanmış olduğundan değil, ona bakış programlanmış olduğundan. Bu, en az deprem kadar sarsıcı, içeriğe indirgediğini, türlü tezgâhla sönümlediğini biçiminde dışavuran, bir tür sismik bakıştır. Deprem yarattığı şok etkisini ikiye katlayan tipte bir bakış. Etkisi devamlılık arz eden (ama her nasılsa sela okutturan) bir depremin bittiğine kanaat getirilmesini sağlayan ve buna binaen eylemlenmesini, davranılmasını alttan alta, dolaylı olarak salık veren bir bakıştan söz ediyoruz. Deprem bitmediğini bilecek kadar şanslı olanlar için, bundan daha şok edici hiçbir şey yoktur. Bir diğer deprem de budur.

Anarşist Kütüphane

Hasan Cem Çal
Sismik Bakış
24.02.2023

24.02.2023 tarihinde şuradan alındı: manifold.press

tr.anarchistlibraries.net